

የኢትዮጵያ የካፒታል ገበያ አስተዳደራዊ ፍርድ ቤት ሚና በሰነድ ሙዓለ-ንዋሎች ግብይት ስነምህዳር

1. መግቢያ

ግብይት እና የሰው ልጅ ተግባራዊ የማያውቁ ናቸው ቢባል እውነትነቱን የሚጥራጠር ይኖራል ተብሎ አይገመትም። እናም ግብይት ከሰው ልጅ ዋና ተግባራት አንዱ ነው ለማለት ይቻላል። ግብይት በተለመዱና ቀላል በሆኑ ሸቀጦች ተጀምሮ ውሰብስብ እስከሆኑ እቃዎች እና አገልግሎቶች ከመሻገሩም በላይ በአሁኑ ጊዜ የገንዘብ ዋጋ ያላቸውን ልዩ ልዩ ሰነዶች የምንገበያይበት ደረጃ ላይ ደርሷል።

የገንዘብ ዋጋ ያላቸው ሰነዶች ግብይት መስፋፋት የተማከለ የሰነድ ሙዓለ ንዋሎች ግብይት ስርአት እና ግብይቱን የሚመሩ ህግጋት እንዲበጁ ምክንያት ሆኑ። ከእንደዚህ አይነት ገበያዎች አንዱ የካፒታል ገበያ ነው። በቀላል አገላለፅ የካፒታል ገበያ ከአለታዊ ፍጆታ የተረፈ ገንዘብ ያላቸው (አቅራቢዎች) እና ለልዩ ልዩ ኢንቨስትመንት ገንዘብ የሚፈልጉ ሰዎች ወይም ኩባንያዎች የሚገናኙበት መድረክ ነው ማለት ይቻላል። አቅራቢዎች የምንላቸው የካፒታል ገበያን ተጠቅመው

ብድር ለመስጠት ወይም ኢንቨስት ለማድረግ ገንዘብ የሚያቀርቡ ሰዎች ወይም ተቋማት ናቸው። በአንጻሩ ከዚህ ገበያ ካፒታል ለማግኘት የሚፈልጉት ደግሞ ኩባንያዎች፣ መንግስታት እና ግለሰቦች ሊሆኑ ይችላሉ። በመሆኑም የካፒታል ገበያ አክሲዮኖችን፣ የግምጃ ቤት ሰነዶችን እና ሌሎች የገንዘብ ዋጋ ያላቸው ሰነዶችን በቀላሉ ለመገበያየት ይጠቅማል።

"በኢትዮጵያ የካፒታል ገበያ ስርአት እውን መሆን ዋነኛ ምክንያቶች መካከል የኢትዮጵያን የኢኮኖሚ ስብራቶች ማከሚያ ከሚሆኑ ጉዳዮች እንደ አንዱ መቆጠሩ ነው።"

በኢትዮጵያ የካፒታል ገበያ ስርአት እውን መሆን ዋነኛ ምክንያቶች መካከል የኢትዮጵያን የኢኮኖሚ ስብራቶች ማከሚያ ከሚሆኑ ጉዳዮች እንደ አንዱ መቆጠሩ ነው። ይህ ስርአት እውን እንዲሆን፣ የሚገነባው የካፒታል ገበያም ውጤታማነት እንዲረጋገጥ፣ ገበያው አስተማማኝ ለኢንቨስትመንት የሚውል ሃብት ምንጭ እንዲሆን፣

እንደዚሁም የኢንቨስተሮች መብት እና ጥቅም ተገቢ ጥበቃ እንዲያገኝ የኢትዮጵያ የካፒታል ገበያ አስተዳደራዊ ፍርድ ቤት መመስረት ፋይዳው የጎላ ነው።

2. የኢትዮጵያ የካፒታል ገበያ አስተዳደራዊ ፍርድ ቤት መደራጀት እና ጠቀሚታ

የኢትዮጵያ የካፒታል ገበያ አስተዳደራዊ ፍርድ ቤት በአዋጅ ቁጥር 1248/2013 አንቀጽ 64 እና ተከታዮቹ መሰረት የተቋቋመ ገለልተኛ፣ የራሱ በጀት በመንግስት የሚመደብለት፣ የፍርድ ቤቱ ሰብሳቢ ዳኛ እና ዳኞች በጠቅላይ ሚኒስትሩ የሚሾሙለት፣ ሰላክናወናቸው የዳኝነት ተግባራት በአመት አንድ ጊዜ ለጠቅላይ ሚኒስትሩ ሪፖርት ማቅረብ የሚጠበቅበት፣ የዳኝነት ስራውን ለማከናወን የሚያስፈልጉ ሰራተኞች (ሬጅስትራርን ጨምሮ) ያሉት ራሱን የቻለ ተቋም ነው። የካፒታል ገበያ አዋጅ የፍርድ ቤቱን ሰብሳቢ ዳኛ እና ምክትል ሰብሳቢ ለከፍተኛ ፍርድ ቤት ዳኝነት የሚያበቃ የትምህርት ዝግጅት እና የሥራ ልምድ እንዲኖራቸው የሚያስገድድ ከመሆኑም በላይ በካፒታል ገበያ፣ በንግድ ስራ፣ በሂሳብ አያያዝ እና ተያያዝ ሞያዎች እውቀት እና ልምድ ያላቸው እንዲሆኑ ይጠይቃል። በተመሳሳይ ዳኞቹም ህግን ጨምሮ ለካፒታል ገበያ ስራዎች

ተዛማጅነት ባላቸው ሞያዎች በቂ እውቀት እና ልምድ ያላቸው እንዲሆኑ ያስገድዳል።

የካፒታል ገበያ ጉዳዮችን ብቻ የሚመለከት ልዩ ፍርድ ቤት ማቋቋም በበርካታ አገራት የተለመደ እና ከውጤታማነት አንጻርም ስኬቶች የተመዘገቡበት አሰራር ነው። በርካት ያሉ አገራትን ከሩቅም ከቅርብም በምሳሌነት መጥቀስ የሚቻል ቢሆንም ካናዳ፣ ህንድ እና ናይጄርያ መሳሉ ተሞክሮ ያላቸው አገራት መሆናቸውን መመልከት ይቻላል። በሌላ በኩልም የአገራችን ህገ-መንግስትም ከመደበኛው ፍርድ ቤት ውጪ ሌሎች ፍርድ ቤቶች በአዋጅ እንዲቋቋሙ የሚፈቅድ ከመሆኑም በላይ ተመሳሳይ ባህሪ ያላቸው ልዩ ፍርድ ቤቶች የማቋቋም የቀደመ ልምድም አለን።

የአስተዳደር ፍርድ ቤቱ ሥራ ከጀመረበት በ2017ዓ.ም አጋማሽ ጀምሮ በ2028 ዓ.ም በካፒታል ገበያ ስነ-ምህዳር አፍሪካዊ የፍትህ ተምሳሌት የመሆን ርዕይ አንግቦ እየሰራ ይገኛል። አላማውም በካፒታል ገበያ ሥነ-ምህዳር ውስጥ ለሚነሱ አለመግባባቶች ለተከራካሪ ወገኖች በገለልተኝነት ተአማኒ እና ፈጣን ውሳኔዎችን በመስጠት የካፒታል ገበያ ስነ ምህዳሩን ጤናማነት እና ታዳሚነት ማስጠበቅ ነው።

ፍርድ ቤቱ ለገበያው ተሳታፊዎች ብሎም በአጠቃላይ ለግብይት ስርአቱ ከሚያስገኛቸው ጥቅሞች አንዱ

የካፒታል ገበያ አዋጅ ከመደበኛ ፍርድ ቤቶች የላቀ የአፈፃፀም ቅልጥፍና ተለማጭ (flexible) የዳኝነት ስነ-ስርአት እና ልዩ የሞያ ብቃት እንዲኖረው ማድረግ ነው። ለምሳሌ አስተዳደራዊ ፍርድ ቤቱ የቀረበለትን ይግባኝ መርምሮ ከ60 ቀናት ባልበለጠ ጊዜ ውስጥ ውሳኔ እንዲሰጥ አዋጁ ያስገድደዋል። እዚህ ላይ ጊዜ እራሱ ገንዘብ መሆኑን ልብ ይሏል። ማንኛውም ጥንቁቅ የንግድ ሰው ለጊዜ ከፍ ያለ ዋጋ የሚሰጥ መሆኑ እሙን ከመሆኑ አንጻር የመደበኛ ፍርድ ቤቶቻችን አሰራር፣ ያለባቸው የሰራ ጫና እና ቅልጥፍና የካፒታል ገበያ አለመግባባቶችን ለመዳኘት ተመራጭ አይደሉባቸውም።

ተለማጭ (flexible) የዳኝነት ስነ-ስርአት የሚከተል፣ በዘርፉ ልዩ ሙያ ልምድና እውቀት ባላቸው ዳኞች የሚመራ እንዲሁም ተገማች እና ፈጣን ውሳኔ መስጠት የሚችል የካፒታል ገበያ ፍርድ ቤት መኖር እንደ አገር ኢንቨስትሩን ከማበረታት እና የካፒታል ገበያውን ተዳማኝነት ከማረጋገጥ በዘለለ የውጪ ቀጥታ ኢንቨስትመንት ለመሳብ እና ለማቆየት የሚደረገውንም ጥረት በእጅጉ እንደሚያበረታታ ይታመናል። በመሆኑም ከካፒታል ገበያ ጋር የተያያዙ ጉዳዮች ለመደበኛ ፍርድ ቤቶች ቢተው በረጅም ቀጠሮዎች እና በሚከተሉት ጥብቅ የዳኝነት ስነ-ስርአት ምክንያት ውሳኔዎች ለአመታት ሊዘገዩ ስለሚችሉ በኢንቨስተሮች ላይ

የሚደርሰው ኪሳራና ጉዳት ከፍተኛ ከመሆኑም በላይ በግብይት ስርአቱ ላይ ዜጎች የሚኖራቸውን እምነት በእጅጉ ይሸረሸራል።

ከዚህ አንጻር እንደ ኬንያ፣ ታንዛኒያ፣ ዛምቢያ፣ ደቡብ አፍሪካ፣ ናይጄርያ፣ ካናዳ እና ሌሎች ሃገራት ተሞክሮ እና ልምድ በመቀመር የካፒታል ገበያ ጉዳዮች ተለዋጭ የዳኝነት ስነ-ስርአት የሚከተል፣ ፈጣን ውሳኔ የሚሰጥ፣ ስርአቱ የሚፈልገው የሞያ ብቃት ያለው ልዩ ፍርድ ቤት የሚፈልጉ በመሆኑ በካፒታል ገበያ ውስጥ የሚፈጸሙ ጥፋቶችን በይግባኝ መርምሮ የመወሰን ሥልጣን ከፍ ብሎ በተጠቀሰው አዋጅ ለአስተዳደር ፍርድ ቤቱ ተሰጥቶታል።

3. የአስተዳደራዊ ፍርድ ቤቱ የዳኝነት ስልጣን

ፍርድ ቤቱ የኢትዮጵያ የካፒታል ገበያ ባለስልጣን ወይም የባለስልጣኑን ተግባርና ስልጣን የሚያስፈጽም ሰው የካፒታል ገበያ አዋጅን፣ አዋጁን ለማስፈጸም የወጡ ደንቦችን እና መመሪያዎችን እንዲሁም አግባብነት ያላቸው ሌሎች ህጎችን ተመስርተው የሚሰጣቸውን ውሳኔዎች ተከትሎ የሚቀርቡ ቅሬታዎችን በይግባኝ መርምሮ የማጽናት የመሻር ወይም የመሰለውን ሌላ ውሳኔ የመስጠት ስልጣን ተሰጥቶታል። ውሳኔዎቹም

በሚከተሉት አካላት እና ጉዳዮች ላይ የሚያተኩሩ ይሆናል።

- በባለስልጣን እና በሰነድ ሙከራ-ንዋይ ገበያው ወይም ራሱን በራሱ የሚቆጣጠር ድርጅት መካከል የሚፈጠሩ አለመግባባቶች፤
- በባለስልጣንና በግብይት ተሳታፊዎች መካከል የሚፈጠሩ አለመግባባቶች፤
- በግብይት ተሳታፊዎች መካከል የሚነሱ አለመግባባቶች
- በግብይት ተሳታፊዎች እና በደንበኞቻቸው ኢንቨስተሮች መካከል የሚፈጠሩ አለመግባባቶች፤
- በግብይት ተሳታፊዎች እና ራሳቸውን በራሳቸው በሚቆጣጠሩ ድርጅቶች መካከል የሚነሱ አለመግባባቶች፤
- በተመዘገቡ (የህዝብ) ኩባንያዎች እና በባለስልጣን ወይም በሰነድ ሙከራ-ንዋይ ገበያው ወይም ራሳቸውን በራሳቸው በሚቆጣጠሩ ድርጅቶች መካከል የሚፈጠሩ አለመግባባቶች፤
- በባለስልጣን እና በባለስልጣን የሰነድ ሙከራ-ንዋይ ምዝገባ በተከለከለ አውጪ ወይም ኩባንያ መካከል የሚፈጠሩ አለመግባባቶች፤

- በባለስልጣን እና በባለስልጣን የተሰጠው ፈቃድ ወይም እውቅና በታገደበት ወይም በተሰረዘበት ሰው መካከል የሚፈጠሩ አለመግባባቶች፤
- በሰነድ ሙከራ-ንዋይ ገበያው እና ሰነዱ በገበያው ምዝገባ ተቀባይነት ያጣበት ሰው ወይም ኩባንያ መካከል፤
- በሰነድ ሙከራ-ንዋይ ግቢያው እና ሰነድ ሙከራ-ንዋዮች በገበያው እንዳይሸጡ የታገደበት ኢንቨስተር ወይም ኩባንያ፤
- በሰነድ ሙከራ-ንዋይ ገበያው እና ሰነድ ሙከራ-ንዋዮች ከገበያው መዝገብ የተሰረዙበት ኢንቨስተር ወይም ኩባንያ መካከል የሚፈጠሩ አለመግባባቶች፤
- በካፒታል ገበያ አገልግሎት ሰጪው ወይም በሰነድ ሙከራ ገበያ እና በእነሱ ድርጊት የገንዘብ ጉዳት በደረሰበት ኢንቨስተር በተጠየቀ የካሳ ፈንድ ይገባኛል ጥያቄ ላይ የሚነሱ አለመግባባቶች፤ ዋነኞቹ ናቸው።

4. ፍርድ ቤቱ የራሱን ውሳኔዎች በማስፈጸም ረገድ ያለው ስልጣን

የኢትዮጵያ የካፒታል ገበያ አስተዳደራዊ ፍርድ ቤት ከካፒታል ገበያ ስርአቱ ጋር በሚያያዙ ጉዳዮች በሙሉ

ባለስልጣንና የባለስልጣን ተግባርና ስልጣን የሚያስፈጽም ሰው በሚሰጣቸው ውሳኔዎች ላይ ይግባኝ ስሜ ፍርድ ቤት ሆኖ ያገለግላል። በመሆኑም ፍርድ ቤቱ የሚሰጣቸው ውሳኔዎች በሙሉ የተከራካሪዎችን የመሰማት ሙብት ያከበሩና ያረጋገጡ፤ አግባብነት ባላቸው ህጎችና ማስረጃዎች ላይ የተመሰረቱ ሊሆኑ ይገባል። እንዲሁም ፍርድ ቤቱ ተገቢ ውሳኔ ለመስጠት በሚያስፈልገው ልክ የሌሎች ተቀማትን እገዛ እና ድጋፍ ሊያገኝ ይገባል። በዚህ አግባብ አስተዳደራዊ ፍርድ ቤቱ ውሳኔውን፣ ብይኑን ትእዛዙን እንዲሁም የችሎት አካሄዱን ለማስፈጸም ይቻለው ዘንድ በፍትሃብሄር ስነ ስርአት ህጉ ለመደበኛ ፍርድ ቤት የተሰጠው ስልጣን ተሰጥቶታል። በመሆኑም መጥሪያ የማውጣት እና በመጥሪያው መሰረት ማንኛውም ሰው እንዲቀርብ የማስገደድ እንዲሁም በቃሉ መሃላ ምስክርነቱን (የሞያ ምስክርነትን ጨምሮ) እንዲሰጥ የማድረግ እና የመመርመር፤ ለሚሰጠው ፍርድ ወይም ብይን ወይም ትእዛዝ አሰፈላጊ የሆኑ ሰነዶች እንዲፈለጉ እና እንዲቀርቡለት የማዘዘ፤ የሚሰጠውን ውሳኔ ለማስፈጸም አሰፈላጊ የሆኑ ትእዛዞችን እና እግዶችን የመስጠት እንዲሁም ሌሎች ተያያዘ ተግባራትን የመፈጸም ስልጣን ተሰጥቶታል።

አስተዳደር ፍርድ ቤቱ አንድ መደበኛ ፍ/ቤት በሀገሪቷ በፍትህ-ብሔር ጉዳይ በሕግ የተሠጠው ስልጣን በአዋጅ ተሰጥቶታል። አስተዳደር ፍ/ቤቱ በሰጠው ውሳኔ ቅር የተሰኘ ወገን ይግባኝ ማቅረብ የሚችለው ለፌዴራል ከፍተኛ ፍ/ቤት መሆኑ አስተዳደር ፍ/ቤቱ የፌዴራል መጀመርያ ደረጃ ፍርድ ቤት ስልጣን እንዳለው ያሳያል። የፍ/ቤቱ አባላት የቀረበላቸውን ጉዳይ ከመመርመር አንጻር እንደአስፈላጊነቱ የመደበኛ ፍ/ቤት አካሄድ የሚጠቀሙ ሲሆን በመደበኛ ፍ/ቤት ዳኞች ያላቸው ስልጣን ይኖራቸዋል። ስለሆነም ትዕዛዝ ለማስፈጸም ፖሊስ የማዘዝ፣ የባለሙያ ምስክር መሰማት እና ማንኛውንም ምስክር አስቀርቦ የመሰማት ስልጣን አላቸው።

